

Titón: Artista-Ciudadà

Reynaldo González

Impossible parlar de Tomás Gutiérrez Alea com es parlaria d'un home mort. No puc. Tasca ímproba és empresonar-lo en frases escrites, ja que la més brillant o elaborada quedarà coixa, resultarà imprecisa. No parlem només d'un gran director de cine, sinó d'algú que amb el seu talent, esforç i generositat va contribuir al sorgiment d'un art cinematogràfic de perfil propi en el nostre dolgut context llatinoamericà. Parlem d'un realitzador que amb rabiosa decisió va esquivar l'estèril racó de l'entotsolament, de l'artista pur i altres fal·làcies. Parlem d'un ciutadà en el ple sentit d'aquest vocable, capaç

Guantanamera, darrera pel·lícula dirigida per Tomás Gutiérrez Alea, amb la col·laboració de Juan Carlos Tabío

d'assumir la passió, la decisió i fins i tot l'error per deixar constància del seu trànsit en un període excepcional de la història de Cuba, que també ho ha estat per altres pobles.

La seva obra va ser el reflex intens de la seva personalitat i del seu temps, feta tant de sagaç entrega com de críticisme de creador irreductible. Parlem d'un partícep d'excepció perquè la seva obra és també el seu entorn, el paisatge intel·lectual cubà on es fonen gents de cine i de pensament, de literatura i arts, en una aventura única, des d'un polèmic qüestionament i una militància disciplinada. Solament els qui viuen des de dins els controvertits dies d'un procés social que es va proposar canviar el destí poden comprendre la comunió d'aquests extrems que es toquen: disciplina i qüestionament. Ho va compendiar i ho va practicar Titón de manera aleccionadora.

A ell, com a tants d'altres, en hores d'hostilitat i cansament el varen abordar les sirenes de l'evasió. I, encara que dotat i preparat com a pocs dels seus col·legues del continent, va optar per la permanència i la baralla davant dogmatismes de vell i de nou cuny. En una marea enrarida per proclamats incondicionals, va mantenir la posició de l'artista que no accepta l'avortiu oficialisme obsequent. El seu cine és el bategant mostrar d'aquesta peculiar tasca. Si recorrem la seva filmografia, tancada ara amb la seva mort, tenim un mosaic que és, també, un panorama epocal. I si, a aquests films, hi sumam

el seu persistent afany polèmic en llibres i accions, topam amb un home que en vida i obra va defensar el seu dret a ser i a fer, juntament amb el dels seus congèneres.

Batallador i esquerp, però tendre, Titón mostrava les seves facetes en trànsit sense

artifici. El seu humor, a estones àcid, burlesc, feridor, sempre va ser esperançat. Només la recerca de l'evasiva perfectabilitat humana pot generar una obra de tan crescuts i complexos matisos. Només una vocació de servei que no es refugia en la interessada aquiescència pot generar aquests girs sorprenents. A temps va comprendre i va ensenyar Titón que en termes intel·lectuals —que ho són de vida vivint-se—, la incondicionalitat total no existeix, o queda en males arts de grimpadors i mediocres. Però tampoc existeix l'evasió o l'alienament, si no és perquè el creador honest perdi la seva raó de ser.

La trajectòria de Titón, a Cuba i per Cuba, arrelat en la seva pròpia cultura i participant amb intensitat en successives voràgines, defensant el que s'ha guanyat i afrontant la venalitat que ho

posava en fallida, va ser la de l'artista que ho és en essència i per ser-ho arrisca la incomprensió, la soledat i altres noses i es compromet a successius revolts d'una espiral on ell resulta *agonista*. Quan tots els homes tenen una mica de raó neix la tragèdia, va assenyalar Aristòtil. I quan la realitat artística —que de manera inevitable és social i política— no es pot emmarcar en els esquemes fàcils del distanciament o de l'oportunisme, en l'art també neix el proteic sentit tràgic de la vida. Tragèdia entesa com a dialèctica irrecusable. Raó que no habita en una sola i unívoca aresta del conjunt que trascendeix la retòrica epocal, els girs discursius i altres contingències.

Aquest sentiment existencial assumit com a *fatum* i brúixola, va impactar i va determinar la vida i l'obra del creador-ciudadà Tomás Gutiérrez Alea. Ara l'estudi i contextualització dels seus films pot oferir un punt d'observació excepcional. No tan sols els arguments i els elements de realització, sinó el temps i l'ambient en què varen néixer aquestes obres. Ell va anar del goig exaltat al críticisme agut, que és profunda expressió de compromís. De l'èpica al discurs accidental, plural. I en tots dos va expressar una poètica generada, dictada i condicionada per les circumstàncies d'un creador autèntic. A l'observador no se li han d'escapar aquests aspectes encontrats, que varen alimentar la seva obra perquè es varen nodrir de la seva vida. La sardònica mirada d'aquest realitzador de cine va quedar estretament vinculada, arrelada en el canviant sentiment d'una època estremida pels batecs d'una vida assumida en el vòrtex, sempre en risc. Això explica el profund impacte de la seva mort en els seus contemporanis, l'estupefacció pot haver d'assumir el final d'una trajectòria personal que, a la vegada, va ser col·lectiva. Per això impulsa a pensar i actuar. Per això no puc parlar de Titón com si fos mort. ■

L'Havana, abril 1996

* Director de la Cinemateca Cubana